

and the freedom as an attribute of the soul, thus opening the way to the philosophical definition of these concepts and the ascertainment of dialectic relation between them. On his opinion, both soul and one of its roots – will, get rid of divine origin and acquire naturally-human. According to the own will, not by the will of God, a human, as it was from Homer's heroes to Plato's people has to make a choice between good and evil, devout and non-devout, better or worse. Therefore, in addition to advanced mental abilities, a person should have a strong will, a certain «energy» for action both internal (concerning oneself), and external (concerning surroundings). For this to happen, one must be free, capable to self-willed choice or action. Studying the human soul, Aristotle clearly outlines the importance of will as one of its roots, responsible not only for separate actions, but also for any choice of a man, he opens a new vision of will and freedom in ancient philosophy. Aristotle writes about the human soul itself with its «earth» mental and non-mental levels, with its hierarchical or autonomous roots, integrity or its division into parts. This article emphasizes that Aristotle breaks syncretic ideas of will and freedom, freedom and tyranny, existing at that time, and expresses the opinion on their interrelation.

Keywords: soul, soul root, freedom, will, tyranny, choice, conscious choice, self-willed choice, a conscious act, self-willed act.

Видриган Н. В., кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры философии, Черкасский национальный университет им. Б. Хмельницкого (Украина, Черкассы), vydrygan_tv@ukr.net

Новое аристотелевское видение воли и свободы в античной философии

Показано, что в работе «О душе» и этических сочинениях Аристотель значительно меняет взгляды о душе, ее таких качествах как воля и свобода, существовавших в древнегреческой философской мысли. Поэтому цель исследования показать, что Аристотель научно очертил волю как неотъемлемую составляющую души (сознания), свободу как атрибут души, открывши этим самым путь к философскому определению этих понятий и установлению диалектической связи между ними. У него и душа, и одно из ее начал – воля, избавляется от божественного происхождения и приобретает природно-человеческое. Не по божьей воле, как это было от гомеровских героев и до платоновских людей с «земным» телом и «небесной» частью в нем души, – а по своей собственной воле человек осуществляет свой выбор доброго или злого, благочестивого или неблагочестивого, лучшего или худшего. Для этого, кроме развитых умственных способностей, у него должна быть воспитана еще и воля, он должен иметь силу воли, некоторую «энергию» для действий, – как внутренних (относительно себя), так и внешних (относительно окружающей среды). Чтобы так случилось, человек должен быть свободным, способным к своемувольному выбору или поступку. Познавая человеческую душу, Аристотель, четко очертил значение воли как одного из ее начал, ответственного не только за отдельные поступки, но и за любой выбор человека – открыл новое видение проблемы воли и свободы в античной философии. У Аристотеля идет речь о собственной человеческой душе с ее «земными» разумными и неразумными уровнями, с ее иерархичными или автономными началами, с ее целостностью или разделением на части. В статье подчеркнута также, что Аристотель разрывает существовавшие в то время синкретические представления о воле и свободе, о свободе и произволе, и высказывает мысль о их взаимосвязи.

Ключевые слова: душа, начала души, воля, свобода, своеволие, выбор, сознательный выбор, своевольный выбор, сознательный поступок, своевольный поступок.

* * *

УДК 165–045.34

Драпогуз В. П., кандидат философских наук, доцент, Центр гуманитарной освіти НАН України (Україна, Київ), gileya.org.ua@gmail.com

СЦЕНАРІЙ МАЙБУТНЬОГО ЦИВІЛІЗАЦІЙ В КОНЦЕПЦІЯХ С. ГАНТІНГТОНА І І. ВАЛЛЕРСТАЙНА

Розглядаються основні сценарії розвитку сучасної західної цивілізації в концепціях С. Гантінгтона і І. Валлерстайна з позиції екстраполяційного прогнозування.

Ключові слова: майбутнє, екстраполяційне прогнозування, сценарій розвитку цивілізації, концепції С. Гантінгтона і І. Валлерстайна.

Теоретичні дослідження соціальних процесів значною мірою присвячені передбаченню майбутнього, зокрема пошуку чинників впливу на ситуацію у найближчій і віддаленій перспективі. Виявлення і аналіз соціогенних, техногенних і природогенних ризиків, небезпек і загроз передбачає наявність деякого прогностичного контексту, що включає науково-обґрунтовані припущення відносно найважливіших тенденцій.

Соціальне прогнозування із самого початку передбачало досягнення наукових і соціально значимих цілей, вивчаючи можливості, безпеки і загрози з метою реформування суспільства. Так, межі і контури майбутнього розвитку, передумови «якісного», а не лише «кількісного» прогресу розкривалися у сенсаційних для свого часу доповідях «Римського клубу», викликаних до життя появою нових глобальних загроз [4]. Ідеї організаторів і експертів «Римського клубу» підняли методологічний рівень прогностичних сценаріїв. Майбутнє вперше з'явилося як принципово відкритий простір багатоваріантних можливостей, що вимагає серйозного міждисциплінарного вивчення.

Специфіка сценарного прогнозування полягає в одночасному розгляді декількох варіантів розвитку з характерними для кожного з них можливостями і ризиками, суб'єктивними і об'єктивними, внутрішніми і зовнішніми чинниками, критеріями і індикаторами. При вирішенні завдань даного плану слід відходити від простої екстраполяції і мислення за аналогією, які також безсумнівно важливі, але не дають того рівня відриву від дійсності, який характерний саме для стратегічного мислення.

На відміну від традиційної екстраполяції тенденцій у випадку сценарного аналізу вибудовуються допоміжні сценарії можливих варіантів майбутніх подій. В рамках кожного сценарію формулюються найбільш прийнятні альтернативи розвитку суспільства.

Історичні альтернативи, принципи пізнання майбутнього, особливості методологічних прийомів прогнозування можуть бути проілюстровані на прикладі концепцій С. Гантінгтона та І. Валлерстайна. Вибір вказаних концепцій для аналізу обумовлений тим, що при всіх модифікаціях вони є базовими, оскільки демонструють різні проєкції майбутнього. Загострена публіцистичність концепцій дозволяє сфокусувати увагу на протилежних позиціях авторів стосовно бачення майбутнього, виокремити концептуальні призьми, за допомогою яких здійснюється прогнозування.

Необхідність звернення до творчості цих відомих дослідників пов'язана з тим, що їх глобальні прогнози своєрідно співвідносяться і взаємодіють один з одним. В результаті такої взаємодії картина майбутнього світового розвитку стає об'ємнішою і змістовнішою.

В процесі аналізу концепцій С. Гантінгтона та І. Валлерстайна постає питання: який із запропонованих варіантів є найімовірним майбутнім людства: «результати боротьби між існуючою світ-системою і майбутньою історичною системою» Валлерстайна чи «зіткнення цивілізацій» Гантінгтона.

Дослідження І. Валлерстайна присвячені в основному розвитку світової капіталістичної системи. Із виникненням світ-системного підходу постало завдання довести його застосовність до всіх епох і майбуття людської історії. А це можна зробити, лише створивши з його допомогою цілісну картину усієї всесвітньої історії.

Перед тим, як перейти безпосередньо до аналізу майбутніх тенденцій, уявляється доцільним розгляд оцінок І. Валлерстайном сучасного стану світ-системи.

Як стверджує І. Валлерстайн період від 1990 до 2025–2050 років являтиме собою добу світових потрясінь, викликаних кардинальними змінами в режимі гегемонії у світ-системі. В межах цього підходу гегемонія означає

те, що існує одна держава, яка володіє такими вагомими геополітичними і гео економічними перевагами, що спроможна нав'язати стійку систему розподілу влади між всіма іншими. Період гегемонії зазвичай мирний, оскільки він не передбачає великих збройних конфліктів між провідними державами, що змагаються між собою за позиції у світ-системі. За умов стабільності й миру посилюється роль економічних чинників.

І. Валлерстайн виокремлює принаймні три періоди реальної гегемонії в історії сучасної світ-системи: гегемонія Об'єднаних провінцій в середині XVII ст., гегемонія Великої Британії в середині XIX ст. і гегемонія США в середині XX сторіччя. Кожний період гегемонії тривав 20–25 років [1, с. 347]. Закінчення періоду гегемонії спричиняє дестабілізацію як міжнародних відносин, так і самої світ-системи, оскільки поживає конкурентну боротьбу між провідними геополітичними гравцями. Капіталістична світ-економіка являє собою систему, побудовану на ієрархічній нерівності в розподілі, заснованому на концентрації певних видів виробництва в певних обмежених зонах, які через це виявляються місцями найбільшого накопичення капіталу. Це дозволяє, в свою чергу, зміцнити політичну потужність цих зон, забезпечивши збереження відносної монополії.

У статті «Світ, в який ми вступаємо: 2000–2050» Валлерстайн зафіксував наступні важливі тенденції, що лягли в основу його прогнозів: «Посилення соціально-економічної і демографічної поляризації світу викликало нескінченний потік переселенців з Півдня на Північ. Цей потік істотно перевищує значення, що допускаються державами Півночі. Результат виявився двояким: а) посилюються обмеження на в'їзд; б) відсоток переселенців з Півдня (включаючи країни «третього світу»), що постійно проживають на Півночі, безперервно росте в Північній Америці і Західній Європі. У найближчі 50 років кількість таких переселенців складе від 15 до 40% населення. Як наслідок в країнах Півночі виникне серйозний соціальний конфлікт між пануючими верствами і тими, хто солідаризуватиметься за етнічним принципом і, перебуваючи в економічному плані на соціальному «дні», боротиметься за отримання громадянства... Якщо кожна з цих проблем окремо Північ політично в змозі контролювати (що вона і робила до теперішнього часу), то одночасне виникнення різного роду проблем може стати серйозною перешкодою для політичної і військової здатності Півночі стримувати світовий безлад» [5, с. 73].

Враховуючи вищезазначене, І. Валлерстайн називає чотири можливих вектори розвитку світ-системи:

1 – циклічне піднесення в «можливостях накопичення» капіталістичної світ-системи;

2 – європейський протекціонізм;

3 – відносини Південь–Північ;

4 – відновлення світової революції по типу подій 1968 р.

Перший вектор, на думку І. Валлерстайна, ґрунтується на тому факті, що в останнє десятиліття XX ст. у сферах виробництва мікропроцесорів, генної інженерії, створення нових джерел енергії відбудуться значні зрушення, які створять базу основних секторів світової промисловості.

Далі Валлерстайн відзначає: «Можливо, послідує новий А-цикл, в якому інновації в провідних галузях промисловості (інформатика, біотехнологія, нові джерела енергії) монополізуватимуться і стануть прибутковими.

Боротьба в тріаді за головне місце в цих галузях буде гострою. Можливо, на початку XXI ст. Японія і Європейський Союз досягнуть успіху більше, ніж США. У результаті Америка і Японія об'єднають свої економічні зусилля, щоб успішно протистояти європейській загрози... У першій половині XXI ст. Китай і Росія виконуватимуть ключові ролі в економічному змаганні в рамках згаданої тріади. Обидві країни мають три переваги: крупні споживчі ринки, низький рівень зарплати, привабливі сфери капіталовкладень. Якщо ці держави збережуть національну цілісність, вони зможуть вести переговори про сприятливі умови інтеграції в регіональні економічні комплекси (Китай – в зону «Японія – США», Росія – в західноєвропейську зону). Така інтеграція може зменшити здатність інших країн, що не входять в тріаду, стати основними регіонами для нових вкладень. Китай і Росія як і раніше знаходяться в стані суперечності між прагненням стати частиною Півночі і незадоволеністю від приналежності до Півдня» [5, с. 71].

Другий вектор – «Європейський протекціонізм» – передбачає поділ праці між японо-американською та європейською економічними зонами, а також формування ринків збуту та джерел робочої сили, які будуть репрезентовані державами напівпериферії, зокрема Китаєм та Росією.

Західна Європа буде прагнути приєднати до своїх ринків економічні зони, в яких позиції Японії та Америки не є стабільними, тобто Східну та Центральну Європу, Індію. Європа повинна стати конфедерацією держав. Важливою складовою цього процесу, на думку І. Валлерстайна, є Росія, вірніше, її включення до європейської конфедерації держав. Лише при такій політичній кон'юктурі Європа дійсно стане сильною.

Прогнози І. Валлерстайна щодо долі Європи в цілому не є оптимістичними. Подолати японо-американську експансію досить складно. Отже, навіть при найсприятливіших умовах максимально можливим результатом є успішна європейська протидія японо-американським силам на власній території.

Третій вектор розвитку безпосередньо стосується долі «третього» світу, відносин між країнами Півдня та Півночі. Усі країни «третього» світу, які ще не були включені в товарні ланки капіталістичної світ-системи, увійдуть до її складу. Все це сприятиме посиленню експлуатації периферійних держав.

Ще в одній роботі «Кінець знайомого світу: Соціологія XXI століття» Валлерстайн в розділі під назвою «Піднесення Східної Азії, або Світ-система в XXI столітті» описав схожий сценарій глобального розвитку, дещо конкретизувавши його в наступних тезах:

«В найближчому майбутньому ми станемо свідками чергової висхідної кондратьєвського циклу, в основі якої лежатимуть нові види продукції, виробництво яких почалося в останні двадцять років.

Загостриться конкурентна боротьба між Японією і Європейським Союзом за статус країни-гегемона, що втрачається Сполученими Штатами.

Оскільки в ході жорсткої конкуренції тріада звичайно перетворюється на біполярну конструкцію, найвірогіднішим стане зближення Сполучених Штатів і Японії для протистояння Європейському Союзу.

Можливими, на думку І. Валлерстайна, є три сценарії розвитку подій у «третьому» світі:

1. Вибір Хомейні. Він пов'язаний не з ісламом, чи з фундаменталізмом, а з повним неприйняттям Заходу, центральних держав світ-системи, цінностей сучасної світ-системи. Цей сценарій уособлює собою культивування культурних відмінностей.

2. Вибір Хусейна. Він базується на ідеї, що, оскільки економічна нерівність є результатом політичного співвідношення сил, то економічні зміни вимагають використання сили.

3. Вибір фізичного переміщення («boat people option», вибір «човникових людей»). На думку І. Валлерстайна, в ХХІ ст. в умовах поляризації Північ-Південь, відбудеться різке зростання рівня міграції робочої сили з Півдня на Північ. У результаті близько 2025 р. чисельність мігрантів може скласти від 30 до 50% чисельності населення Півночі. Мігранти не будуть мати політичних прав та свобод, що може призвести до соціальних конфліктів.

Демографічні зміни ще більше послаблять державні структури. І. Валлерстайн вважає, що людство очікує посилення громадянських війн. Соціальне безладдя стане звичним явищем.

Він констатує, що замість гострої ідеологічної конфронтації між Сходом та Заходом на людство чекає не менш гостра економічна та демографічна конфронтація між Північчю та Півднем. Поки Північ нарощуватиме добробут та зміцнюватиме політичну рівність своїх громадян, усіяло при цьому дискримінуючи мігрантів, Південь ще глибше поринатиме в злидні й хаос і ще дужче відчуватиметься від цінностей Заходу. І хоча його військова потуга значно слабша, колосальна демографічна перевага створює потенційну загрозу для світ-системи. Ця загроза тим більша, що вона є для Півночі не лише зовнішньою, а й внутрішньою – з огляду на всезростаючу міграцію з країн «третього» світу.

Четвертий вектор розвитку передбачає відновлення світової революції по типу подій 1968 р. (вибух незадоволеності експлуатованих груп, який виник спонтанно в багатьох країнах світу (Італії, Чехословаччині та ін.). Серед основних проблем, які необхідно вирішити антисистемним соціальним рухам, вчений називає необхідність досягнення консенсусу з приводу середньострокової стратегії та визначення результату діяльності у разі досягнення цього консенсусу. Виходячи з того, що всі чотири вектори розраховано вірно, Валлерстайн називає три можливих варіанти суспільного порядку.

Підсумовуючи свої роздуми з приводу майбутнього, І. Валлерстайн зазначає, що, яку б систему людство не обрало сьогодні, в майбутньому воно стане «підкреслювати її темні боки та ігнорувати досягнення» [5, с. 61]. Однак учений впевнений, що в 3000 р. людство згадає капіталістичну цивілізацію як «захоплюючу виставу в історії», «історично важливий період в тривалому переході до більш егалітарного світу», або як «внутрішньо нестабільну форму експлуатації людини людиною, після якої світ повернувся до більш стабільних систем».

Оцінюючи футурологічні побудови І. Валлерстайна, слід відзначити, що його роздумам притаманні як певні риси екстраполяційного підходу (перенесення сучасних тенденцій у майбутнє), так і утопічні моменти (це стосується найбільше третього сценарію суспільного розвитку). Однак основною тезою, яку І. Валлерстайн

проводить в усіх роботах, присвячених цій проблематиці, залишається виникнення якісно нової історичної системи, основним детермінантом якої буде економіка.

У американського дослідника С. Гантінгтона можна знайти прогнози, засновані на його концепції «хвиль демократії», а також прогнози, що ґрунтуються на концепції «зіткнення цивілізацій». І в тому, і в іншому випадках Гантінгтон розглядав перспективи глобального політичного розвитку. Не дивлячись на те, що у своїй ранній роботі «Третя хвиля. Демократизація в кінці ХХ століття» (1991) Гантінгтон виходив з дещо модифікованої концепції «демократичного транзиту», від нього не сховалася хвилеподібна природа розвитку демократії, що є окремим випадком ритмічно-хвилеподібного розвитку суспільства, його політичної, економічної, соціальної і культурної систем. Тому ця робота і сьогодні не втратила свого наукового і прогностичного значення.

Щоб зробити цивілізаційний підхід застосовним до аналізу світової політики, Гантінгтон пропонує розглядати в кожній цивілізації свою політичну структуру, яка складається з так званих «центральної» і «периферійної» держав. Він не погоджується з традиційною ліберальною тезою, що йде ще від Іммануїла Канта, що між демократичними державами не може бути воєн. «Історія показує, – зазначає він, – що країни, які переживають перехідний період від авторитарної до демократичної системи, з більшою ймовірністю здатні брати участь у війні, ніж стабільні демократії або стабільні авторитарні режими» [9, с. 162].

Тут у Гантінгтона з'являється новий критерій виділення цивілізацій – дотримання прав людини. Він вважає, що одним з головних стратегічних завдань Заходу є «обмеження зростання військової потужності конфуціанських та ісламських країн», а також використання конфліктів і розбіжностей між цими країнами [8, с. 147].

Слідом за Тойнбі, Гантінгтон вважає важливим джерелом конфліктів типове для західної цивілізації прагнення нав'язати іншим свої норми і цінності. Він навіть засуджує боротьбу західних країн за дотримання прав людини, оскільки вона може стати джерелом нових конфліктів, які здатні розростися у глобальну світову війну, імовірність якої, на думку Гантінгтона, залишається великою і у ХХІ столітті, причому джерело її знаходиться в ісламському світі: «Як ми показали, така війна може виникнути з ескалації на одній з ліній зіткнення цивілізацій між групами з різних культур, найімовірніше за участю мусульман на одній стороні і немусульман – на іншій стороні» [10, с. 515].

За Гантінгтоном, швидке зростання населення в ісламських країнах породжує політичну напруженість, що призведе в найближчому майбутньому до конфліктів вздовж кордонів ісламської цивілізації. Особливу небезпеку становить ісламська цивілізація і для Заходу [7, с. 182]. На відміну від інших цивілізацій, ісламська цивілізація не має своєї центральної держави. У результаті цього маленькі держави-цивілізації постійно конкурують між собою, створюючи ґрунт для конфліктів. Гантінгтон однозначно пов'язує іслам з великим конфліктним потенціалом [10, с. 285].

Вплив Заходу, за Гантінгтоном, на решту світу і у відповідь вплив інших цивілізацій визначатимуть обличчя світу в доступному для огляду майбутньому.

Заходу доведеться витримати безліч ударів з боку інших цивілізацій. Крім того, Захід буде піддаватися не тільки експансії ззовні, а й руйнівного впливу «переселенців»–мігрантів зсередини.

Усі війни Гантінгтон розглядає як результат конфлікту цивілізацій. Він вводить поняття «лінії розлому» між цивілізаціями. Якщо раніше воєнницька криза зосереджувалася уздовж політичних та ідеологічних кордонів, то тепер вони переміщуються на лінії культурних розломів. Особливу небезпеку при цьому представляють конфлікти вздовж «лінії розлому» між цивілізаціями. Наступна світова війна, на думку американського політолога, буде війною між цивілізаціями. Дотримуючись вчення Тойнбі, американський політолог основним міжцивілізаційним конфліктом вважає конфлікт між Заходом і іншим світом, називаючи його центральною віссю світової політики.

У концепції С. Гантінгтона велика увага приділяється ролі Росії та України у сучасній світовій політиці. Гантінгтон виділяє православну цивілізацію з усіх сучасних цивілізацій і відводить їй важливу роль [11, р. 45]. Він надає Росії статус особливої цивілізації, оскільки вона, на його думку, є «продуктом особливої культури, що йде від Київської Русі і Московського Князівства і яка склалася під впливом монгольського панування. Цей вплив сформував суспільство і культуру, не схожу на культуру Західної Європи» [11, р. 140].

Хоча Гантінгтон відзначає всередині Росії і в країнах, що знаходяться в її політичній орбіті, боротьбу західників та слов'янофілів, він, однак, вважає, що після краху комунізму, розрив між Росією та Заходом знову збільшився.

Цікаво, що Гантінгтон не став беззастережно включати Україну до російсько–православного блоку. Замість цього він запропонував у 1996 році три можливих сценарії для подальшого розвитку відносин між Росією та Україною:

1. Державне об'єднання двох споріднених народів.

2. Розділ України уздовж кордону, що історично склався, на східну і західну.

3. Росія і Україна утворюють ядро православної цивілізації, так само як Франція і Німеччина утворюють ядро європейської цивілізації [11, р. 167]. У 1996 році він вважав останній сценарій найімовірнішим.

У жовтні 1999 р. директор Центру міжнародних проблем Гарвардського університету професор С. Гантінгтон відвідав Київ і виступив у Національному інституті стратегічних досліджень при Раді національної безпеки та оборони з лекцією «Новий світовий порядок у XXI столітті і європейський вимір». Повторивши основні постулати своєї теорії, він констатував, що після «смерті ідеологій» рушійною силою конфліктів у світі є цивілізаційні відмінності. На його думку, цивілізаційні, культурно–релігійні відмінності більш суттєвіші, ніж ідеологічні чи економічні.

Американський вчений вважає Україну другорядною регіональною державою з числа тих, хто обмежує вплив великих регіональних держав. Зокрема, серед таких другорядних держав називаються Аргентина (врівноважує вплив Бразилії), Пакистан (Індія), Україна (Росія), Саудівська Аравія (Іран), Єгипет (Ізраїль), Австралія (Індонезія).

В своїх прогнозах з приводу майбутнього устрою світового порядку С. Гантінгтон попереджує про ймовірність розпаду України. Але він не наголошує, що розкол України неминучий, стверджуючи, що цивілізаційні

розбіжності не завжди передбачають конфлікт, а конфлікт не обов'язково означає насильство.

Якщо З. Бжезінський виходив з того, що Росія без України буде відкинута назад, втративши своє значення регіональної держави, то Гантінгтон розглядає Росію і Україну як ядро заснованої на православ'ї цивілізації. При цьому обидва американські політологи добре знайомі з концепцією Шпенглера і високо оцінювали її значення. Це не завадило їм, проте, в оцінці політики сучасної Росії прийти майже до протилежних думок.

Концепція «зіткнення цивілізацій» отримала великий міжнародний резонанс. Спочатку багато його ідей були відкинута, але поступово ставлення до них змінювалося. Навіть один з його найбільш послідовних критиків – Френсіс Фукуяма – змушений був визнати деякі гантінгтонівські висновки правильними. В Україні концепція Гантінгтона активно обговорювалася, його книга і статті перевидавалися українською мовою [2].

Таким чином, «цивілізаційний» прогноз С. Гантінгтона виходить з перспективи глобальних змін світового порядку. «Під впливом модернізації глобальна політика сьогодні вибудовується по–новому, відповідно до напрямку розвитку культури. Народи і країни зі схожими культурами об'єднуються, народи і країни з різними культурами розпадаються на частини. Об'єднання із загальними ідеологічними установками або, що об'єдналися навколо наддержав йдуть зі сцени, поступаючись місцем новим союзам, що об'єдналися на основі спільності культури і цивілізації. Політичні межі все частіше коректуються, щоб співпасти з культурними, етнічними, релігійними і цивілізаційними. Культурні співтовариства приходять на зміну блокам часів «холодної війни», і лінії розлому між цивілізаціями стають центральними лініями конфліктів в глобальній політиці» [7, с. 185].

Принципово важливою ідеєю, що йде врозріз з широко поширеними на Заході уявленнями, є також характеристика Гантінгтоном самої природи західної цивілізації і її майбутньої ролі в світі.

Захід відрізняється від інших цивілізацій не тим, як він розвивався, а особливим характером своїх духовних цінностей і суспільних інститутів. Серед них – західне християнство, плюралізм, індивідуалізм і верховенство закону, що дозволило Заходу створити сучасний світ, здійснити світову експансію і перетворитися на об'єкт задрості інших країн.

Саме вони роблять західну цивілізацію унікальною, і західна цивілізація цінна не тому, що універсальна, а тому, що дійсно унікальна. Таким чином, головна відповідальність західних лідерів полягає зовсім не в тому, щоб намагатися змінювати інші цивілізації за образом і подобою Заходу..., а щоб зберегти, захистити і відновити унікальні якості західної цивілізації. Оскільки Сполучені Штати Америки – наймогутніша країна Заходу, то відповідальність за це лягає головним чином саме на них» [7, с. 511–514].

Слід констатувати, що в даний час Сполучені Штати, як і весь західний світ, діють прямо протилежним чином, зовсім не так, як радив Гантінгтон, навчений досвідом бурхливого ХХ століття. І це є одним з найважливіших джерел великих потрясінь, що вже визрівають у сучасному глобалізованому світі.

Не дивлячись на очевидну відмінність в ідейно–політичних орієнтаціях (наприклад, Валлерстайн тяжіє до

«лівого» крила західних інтелектуалів, тоді як Гантінгтон є переконаним консерватором), обидва дослідники ставлять під питання незаперечність політичного і економічного домінування Заходу, прогножуючи крупні потрясіння, пов'язані із зміною світового порядку. В той же час більшість західних авторів, мислячих в рамках звичних уявлень про «неминучу» перевагу Заходу, прогнозує лідерство США і Західної Європи впродовж всього XXI ст. В цьому відношенні і Валлерстайн, і Гантінгтон є на Заході швидше винятком, ніж правилом, проте винятком красномовним.

Головна ідея, яку Гантінгтон намагається довести, полягає у тому, що західне суспільство вступає у довготермінове протистояння з мусульманським світом (з періодичними сплесками активного насильства). І саме в умовах глобального протистояння культур він обґрунтовує футурологічні припущення – зіткнення цивілізацій, неможливість мирного існування різних культурних спільнот.

Говорячи про розуміння сутності лібералізму, І. Валлерстайн вказує на нечасті факти ворожнечі між «насадженими демократіями». Натомість, Гантінгтон наполягає на тому, що демократизація та модернізація за межами Західної цивілізації більшою мірою спонукає виникнення суперечок / зіткнень. Посилаючись на класичну тезу Макса Вебера, яка сьогодні є певним табу, Гантінгтон стверджує, що культурні фактори є визначальними, якщо йдеться про різний рівень та швидкість модернізаційних процесів.

Список використаних джерел

1. Валлерстайн І. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И. Валлерстайн; пер. с англ. – СПб.: Университетская Книга, 2001. – 416 с.
2. Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / С. Гантінгтон. – Львів: Кальварія, 2006. – 474 с.
3. Драпогуз В. П. Екстраполяція як метод соціального пізнання: Монографія / В. П. Драпогуз. – К.: ВАДЕКС, 2014. – 140 с.
4. Кинг А., Шнайдер Б. Первая глобальная революция: Докл. Рим. клуба / А. Кинг, Б. Шнайдер; пер. с англ. Д. Саприки и др. – М.: изд. «Прогресс – Панягея», 1991. – 339 [1] с.
5. Пантин В. И., Лапкин В. В. Философия исторического прогнозирования: ритмы истории и перспективы мирового развития в первой половине XXI века / В. И. Пантин, В. В. Лапкин. – «Дубна: Феникс+», 2006. – 448 с.
6. Синеглазов В. М. Интеллектуальные методы прогнозирования. Монография / В. М. Синеглазов. – К.: «Освіта України», 2013. – 236 с.
7. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон; пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003.
8. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? // Политические исследования. – 1994. – №1. – С.30–48.
9. Huntington S. Ich sehe keine Supremacht // Focus 19/1999. – S.162.
10. Huntington S. Der Kampf der Kulturen. Die Neugestaltung der Welt-politik im 21 Jahrhundert. – Munchen, 1996.
11. Huntington S. The Clash of Civilisations and the Remaking of World Order. – N. Y., 1996.

References

1. Vallerstajn I. Analiz mirovych sistem i situacija v sovremennom mire / I. Vallerstajn; per. s angl. – SPb.: Universitetskaja Kniga, 2001. – 416 s.
2. Gantington S. Protystojannja cyvilizacij ta zmina svitovogo porjadku / S. Gantington. – L'viv: Kal'varija, 2006. – 474 s.
3. Drapoguz V. P. Ekstrapoljacija jak metod social'nogo piznannja: Monografija / V. P. Drapoguz. – K.: VADEKS, 2014. – 140 s.
4. King A., Shnajder B. Pervaja global'naja revoljucija: Dokl. Rim. kluba / A. King, B. Shnajder; per. s angl. D. Sapriki i dr. – M.: izd. «Progress – Panageja», 1991. – 339 [1] s.

5. Pantin V. I., Lapkin V. V. Filosofija istoricheskogo prognozirovanija: ritmy istorii i perspektivy mirovogo razvitiya v pervoj polovine XXI veka / V. I. Pantin, V. V. Lapkin. – «Dubna: Feniks+», 2006. – 448 s.

6. Sineglazov V. M. Intel'ktual'nye metody prognozirovanija. Monografija / V. M. Sineglazov. – K.: «Osvita Ukraїny», 2013. – 236 s.

7. Hantington S. Stolknovenie civilizacij / S. Hantington; per. s angl. T. Velimeeva, Ju. Novikova. – M.: ООО «Izdatel'stvo AST», 2003.

8. Hantington S. Stolknovenie civilizacij? // Politicheskie issledovanija. – 1994. – №1. – S.30–48.

9. Huntington S. Ich sehe keine Supremacht // Focus 19/1999. – S.162.

10. Huntington S. Der Kampf der Kulturen. Die Neugestaltung der Welt-politik im 21 Jahrhundert. – Munchen, 1996.

11. Huntington S. The Clash of Civilisations and the Remaking of World Order. – N. Y., 1996.

Drapoguz V. P., Ph.D. of Philosophical Sciences, Associate Professor of Center for Humanitarian Education of the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), gileya.org.ua@gmail.com

Scenarios of the future of our civilization according to the conceptions of S. Huntington and I. Wallerstein

In this article, we consider the basic scenarios of modern western civilization development according to the conceptions of Huntington and Wallerstein from the point of view of extrapolation.

Keywords: future, extrapolation, scenarios of civilization development, conceptions of Huntington and Wallerstein.

Драпогуз В. П., кандидат философских наук, доцент, Центр гуманитарного образования НАН Украины (Украина, Киев), gileya.org.ua@gmail.com

Сценарии будущего цивилизации в концепциях С. Гантингтона и И. Валлерстайна

Рассматриваются основные сценарии развития современной западной цивилизации в концепциях С. Гантингтона и И. Валлерстайна с позиции экстраполяционного прогнозирования.

Ключевые слова: будущее, экстраполяционное прогнозирование, сценарии развития цивилизации, концепции С. Гантингтона и И. Валлерстайна.

* * *

УДК 930.1

Масаев М. В.,
доктор философских наук, профессор кафедры философии и социальных наук, Гуманитарно-педагогическая академия Крымского федерального университета им. В. И. Вернадского (Украина, Ялта),
mikhail-masaev@yandex.ru

ФРИДРИХ ФОН ХАЙЕК: СВОБОДА, ДЕМОКРАТИЯ, КАПИТАЛИЗМ (ФИЛОСОФСКО-ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ)

Хотя австро-американский учёный весьма ярко и остро критикует централизованную экономическую систему как главное препятствие на пути достижения социальной свободы, отмечает действительные достижения западной демократии, следует заметить, что он неоправданно на наш взгляд преувеличивает значение частной собственности и индивидуализма, признавая их, по существу, вечными и наиболее соответствующими природе человека. Между тем, общество свободной конкуренции, впрочем, как и хайковского социализма, с которым мыслитель боролся всю жизнь, в чистом виде никогда не существовало. Свобода же человека в реальном западном обществе является далеко не совершенной, а потому не может не требовать своего усовершенствования и развития.

Ключевые слова: свобода, демократия, капитализм, Фридрих фон Хайек.

(стаття друкується мовою оригіналу)

Практически все выступают за свободу. Если в своё время германские фашисты, по выражению Г. М. Димитрова, «иезуитски эксплуатировали» «антикапиталистические настроения» народных масс и их симпатии к социализму [1, с. 456] и включили слово «социалистическая» в название своей партии, то сейчас, все, кому не лень, эксплуатируют